

Monument in 1974 op initiatief van de Provincieraad van West-Vlaanderen opgericht in Aalbeke, dicht bij de Belgisch-Franse grens.
“Aan de Westvlaamse sjouwers die her en der in eigen land een karig loon verdienden. De grensarbeiders en de seizoenarbeiders, de uitwijkelingen die zich om den brode gedwongen zagen hun land te verlaten. Aan alle Westvlaamse arbeiders die zich met drift bleven verzetten tegen hun onwaardige levenstoestand, en aldus de basis legden van onze welvaart.”
Ontwerp: Jacques Moeschal, 1974. Foto Marc Samyn.

Grensarbeid tussen West-Vlaanderen en Frankrijk

Nele Depestel en Tanja Termote
GOM - West-Vlaanderen
Brugge (B)

1. Inleiding

In dit artikel onderzoeken we het huidige belang van de grensarbeid tussen West-Vlaanderen en Frankrijk. We beginnen met een omschrijving van het begrip grensarbeid en met een korte bespreking van de fiscale positie van de grensarbeider. Vervolgens gaan we de evolutie van de grensarbeid tussen West-Vlaanderen en Frankrijk na en bespreken we de kenmerken van de grensarbeiders. Dit gebeurt aan de hand van cijfermateriaal afkomstig van het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (RIZIV). Voorts zullen we zoeken naar mogelijke verklaringen voor deze evolutie.

2. Het begrip grensarbeid

Een grensarbeider kan gedefinieerd worden als “iedere werknemer of zelfstandige die zijn beroepswerkzaamheden uitoefent op het grondgebied van een lidstaat en woont op het grondgebied van een andere lidstaat, waarheen hij in beginsel dagelijks of ten minste eenmaal per week terugkeert”.⁽¹⁾

Een grensarbeider onderscheidt zich dus van een migrant in die zin dat een migrant zijn land van herkomst verlaat om te gaan werken én wonen in een ander land.

De definitie van grensarbeid kan echter nog strikter gehanteerd

worden. Dit gebeurt in de bilaterale overeenkomsten over dubbele belasting. Deze worden afgesloten tussen twee landen om te vermijden dat grensoverschrijdende inkomsten dubbel worden belast. Deze bilaterale akkoorden beschouwen grensarbeiders als personen die wonen in een grensstreek van een land en werken in een grensstreek van een ander land. Voor België en Frankrijk werd de grensstreek vastgelegd op twintig kilometer aan weerskanten van de grens.

3. Fiscale positie van de grensarbeider

De bilaterale overeenkomst tussen Frankrijk en België schrijft voor dat personen die wonen in de grensstreek van het ene land en werken in de grensstreek van het ander land belast worden in het land waar ze wonen. Indien de woonplaats en/of de werkplaats niet in de grensstreek is gelegen, wordt de grensarbeider belast in het land waar hij werkt. Zo zal een inwoner van Menen (gelegen in de grensstreek van België) die werkt in Rijsel (gelegen in de grensstreek van Frankrijk) belast worden in België; een inwoner van Brugge (niet gelegen in de grensstreek) die werkt in dezelfde onderneming in Rijsel zal daarentegen belast worden in Frankrijk. Aangezien de directe belasting in België hoger ligt dan in Frankrijk betekent dit een nadeel voor de grensarbeider uit Menen en een voordeel voor die uit Brugge. Voor hetzelfde werk zal de grensarbeider uit Menen netto minder inkomen ontvangen.

Beide grensarbeiders (zowel uit Menen als uit Brugge) betalen sociale bijdragen in Frankrijk, die hoger liggen dan in België, wat een bijkomend nadeel vormt.(2)

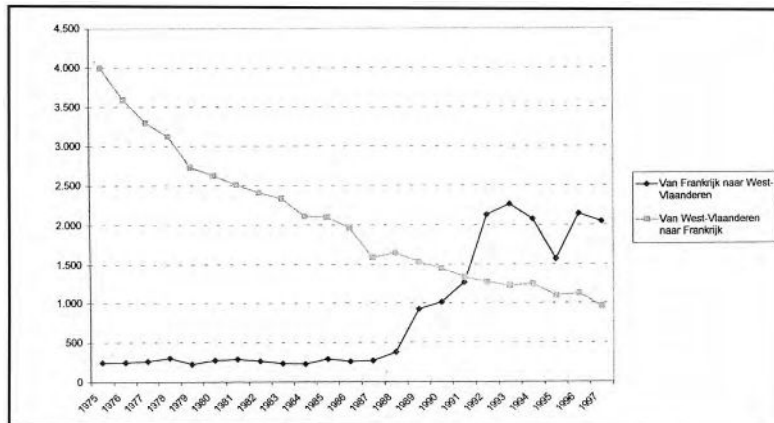
4. Evolutie tussen 1975 en 1997 van de grensarbeid tussen West-Vlaanderen en Frankrijk

Figuur 1 toont de evolutie tussen 1975 en 1997 van de grensarbeid tussen Frankrijk en West-Vlaanderen aan de hand van cijfers afkomstig van het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering (RIZIV). Hieruit blijkt dat de grensarbeid tussen Frankrijk en West-Vlaanderen in 1997 een totaal ander beeld vertoont dan de situatie in 1975. In 1975 woonden in West-Vlaanderen circa 4.000

personen die werkzaam waren in Frankrijk. 70 % hiervan waren mannen. Daartegenover stonden ongeveer 250 personen (58 % mannen) woonachtig in Frankrijk en werkzaam in West-Vlaanderen. De grensarbeid betrof in 1975 nog hoofdzakelijk eenrichtingsverkeer van West-Vlaanderen naar Frankrijk; voor die tijd was dit nog veel duidelijker het geval.

Tussen 1975 en 1997 daalt de grensarbeid van West-Vlaanderen naar Frankrijk echter ononderbroken en op aanzienlijke wijze. De grensarbeid van Frankrijk naar West-Vlaanderen blijft tot en met 1987 op het niveau van 1975 om vanaf het einde van de jaren '80 sterk te stijgen. Sinds 1992 gaan meer personen die verblijven in Frankrijk naar West-Vlaanderen om te werken dan er personen van West-Vlaanderen in Frankrijk gaan werken. In 1997 gingen 1.046 personen, woonachtig in West-Vlaanderen, in Frankrijk werken en 2.043 personen met woonplaats in Frankrijk kwamen naar West-Vlaanderen om te werken.(3) Bovendien moet vermeld worden dat uit de volkstellingen blijkt dat een relatief groot aantal grensarbeiders, woonachtig in West-Vlaanderen en werkend in Frankrijk, van Franse nationaliteit is. Deze grensarbeiders hebben zich vroeger gevestigd in West-Vlaanderen (i.v.m. betere huisvesting, enz) en zijn in Frankrijk blijven werken.

Figuur 1: Evolutie tussen 1975 en 1997 van de grensarbeid tussen Frankrijk en West-Vlaanderen

Bron Riziv

5. Kenmerken van de grensarbeiders

A. Leeftijd

Tabel 1 geeft het aantal grensarbeiders tussen Frankrijk en West-Vlaanderen in 1997 weer volgens leeftijdscategorie van de grensarbeider.

Tabel 1: Aantal grensarbeiders tussen Frankrijk en West-Vlaanderen op 30 juni 1997, opsplitsing naar leeftijd

	-20 jaar	20-29 jaar	30-39 jaar	40-49 jaar	50-59 jaar	60 jaar en +	Totaal
Grensarbeiders werkend in Frankrijk en wonend in West-Vlaanderen:							
. Absolute cijfers	0	154	265	391	228	8	1.046
. Aandeel van de leeftijdsklasse in % van het totaal	0	14,7	25,3	37,4	21,8	0,8	100
Grensarbeiders werkend in West-Vlaanderen en wonend in Frankrijk:							
. Absolute cijfers	18	700	751	407	158	9	2.043
. Aandeel van de leeftijdsklasse in % van het totaal	0,9	34,3	36,7	20,0	7,7	0,4	100

BRON: RIZIV + eigen berekeningen.

Uit deze tabel blijkt dat de grensarbeiders die van Frankrijk naar West-Vlaanderen komen om te werken veel jonger zijn dan de grensarbeiders woonachtig in West-Vlaanderen en werkzaam in Frankrijk. Meer dan 70 % van de grensarbeiders, woonachtig in Frankrijk en werkzaam in West-Vlaanderen is jonger dan 40 jaar. Van de grensarbeiders woonachtig in West-Vlaanderen en werkend in Frankrijk heeft daarentegen slechts 40 % een leeftijd beneden de 40 jaar.

De veroudering van de West-Vlaamse grensarbeiders is echter geen recent fenomeen. Al in de jaren '60 en '70 ging de daling van het aantal grensarbeiders woonachtig in West-Vlaanderen en werkend in Noord-Frankrijk gepaard met een sterke veroudering van deze werknemersgroep. In de laatste jaren is deze veroudering nog duidelijker waarneembaar. De aantrekkingskracht van Noord-Frankrijk op de West-Vlaamse jongeren is totaal verdwenen.

B. Geslacht

De grensarbeiders zijn vooral mannen. In 1997 was 74 % van de grensarbeiders woonachtig in West-Vlaanderen en werkzaam in Frankrijk van het mannelijk geslacht. Voor de grensarbeiders met woonplaats in Frankrijk en werk in West-Vlaanderen bedroeg dit cijfer zelfs 84 %.

C. Sector van werkgelegenheid

De cijfers van het RIZIV laten geen opsplitsing van het aantal grensarbeiders naar sector toe. Aan de hand van de industriële enquête van de GOM - West-Vlaanderen naar de industriële werkgelegenheid op 31 december 1997 kunnen we ons hierover toch een beeld vormen. Zoals reeds vermeld betreft het hier enkel cijfers over de industriële sector.

Van de grensarbeiders, woonachtig in Frankrijk en werkzaam in de West-Vlaamse industrie, werken de meesten in de textielsector (33 %). (4) De voedings- en metaalnijverheid zijn, met respectievelijke aandelen van 25 % en 21 %, ook belangrijke sectoren voor grensarbeiders.

D. Werkgelegenheid naar statuut

Onder de West-Vlaamse grensarbeiders is het aandeel van de beambten steeds gering geweest. Het grootste deel van de grensarbeiders heeft een arbeidersstatuut en is laaggeschoold. Het beperkt aandeel van de beambten is onder andere te verklaren door het beperkt aantal grensarbeiders in de tertiaire sector.

Van de grensarbeiders die woonachtig zijn in Frankrijk en werkzaam zijn in West-Vlaanderen heeft het grootste deel (ongeveer 70 %) ook het statuut van arbeider. Het gemiddelde kwalificatieniveau van deze arbeiders ligt echter hoger dan van de grensarbeiders die naar Frankrijk gaan om te werken.

6. Verklaring van de grensarbeid tussen Frankrijk en West-Vlaanderen

A. Ontstaan en verklaring van het verloop van de grensarbeid tot de jaren '80 (5)

De grensarbeid is ontstaan in het midden van de 19de eeuw toen een tekort aan werkgelegenheid in West-Vlaanderen en een bloeiende textielnijverheid in Noord-Frankrijk (regio Nord-Pas-de-Calais) vele West-Vlamingen deed uitwijken naar Noord-Frankrijk. In eerste instantie ging het om definitieve migratie van West-Vlamingen naar Noord-Frankrijk. In het begin van de negentiende eeuw maakte deze emigratie meer en meer plaats voor grensarbeid als pendelverkeer. Naast een tekort aan werkgelegenheid in West-Vlaanderen, wat tot na de Tweede Wereldoorlog de doorslaggevende factor was voor deze grensarbeid, werden gunstiger loonvoorwaarden in Frankrijk, gecombineerd met lagere kosten van levensonderhoud in West-Vlaanderen een bijkomend motief om over de grens te gaan werken en in West-Vlaanderen te blijven wonen.

Na de Tweede Wereldoorlog begon de aantrekkingskracht van de Noord-Franse economie af te zwakken, onder andere door de daling van de werkgelegenheid in de textielnijverheid en de opeenvolgende devaluaties van de Franse frank, waardoor het loonvoor-

deel verdween. Aan het einde van de jaren '50 kwam bovendien in West-Vlaanderen de industriële expansie op gang. In West-Vlaanderen kreeg men meer en meer de mogelijkheid om in de eigen provincie te werken. Het aantal grensarbeiders, woonachtig in West-Vlaanderen en werkend in Noord-Frankrijk begon dan ook aanzienlijk te dalen. De Volkstelling van 1961 telde 16.000 grensarbeiders, woonachtig in het huidige West-Vlaanderen en werkzaam in Frankrijk, die van 1970 telde er nog 5.000 en die van 1981 nog 2.400.

B. Verklaring voor het huidige verloop van de grensarbeid

Recent is er een beweging ontstaan waarbij de West-Vlaamse economie meer arbeidskrachten uit Frankrijk aantrekt, dan de Franse economie arbeidskrachten uit West-Vlaanderen recruteert. We kunnen deze tendens verklaren door allerlei factoren, waaronder de gunstige werkgelegenheidsevolutie en de relatief hoge lonen in West-Vlaanderen tot de belangrijkste behoren.

- 1. Lage werkloosheid in West-Vlaanderen en hoge werkloosheid in Noord-Frankrijk

West-Vlaanderen wordt momenteel gekenmerkt door een lage werkloosheidsgraad en Noord-Frankrijk, met name Nord-Pas-de-Calais, door een hoge werkloosheidsgraad. In 1995 bedroeg de werkloosheidsgraad in West-Vlaanderen, berekend volgens EUROSTAT, 5,3 % en in Nord-Pas-de-Calais 15,3 %. Het cijfer voor West-Vlaanderen ligt veel lager dan dat voor België (9,4 %); het cijfer voor Nord-Pas-de-Calais ligt veel hoger dan dat voor Frankrijk als geheel (11,2 %). Ook wat betreft de jeugdwerkloosheid bestaat er een groot verschil tussen West-Vlaanderen en Nord-Pas-de-Calais. In 1995 bedroeg de werkloosheidsgraad van jongeren onder de 25 jaar 10,2 % in West-Vlaanderen tegenover 33,3 % in Nord-Pas-de-Calais.

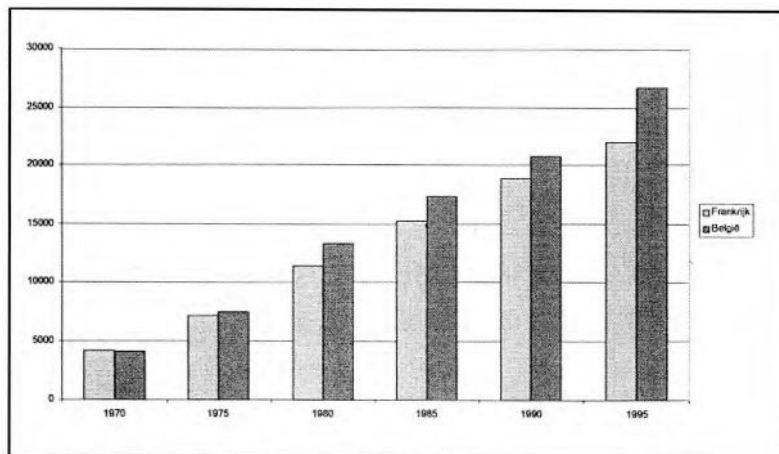
Vele bedrijven in West-Vlaanderen schrijven momenteel vacatures uit waarin niet of heel moeilijk voorzien kan worden. Dit is vooral het geval voor technisch geschoold personeel. Als reactie op het niet vinden van personeel verruimen bedrijven soms hun wer-

vingsgebied en gaan ze ook in Noord-Frankrijk recruteren. Het overaanbod aan arbeidskrachten in Noord-Frankrijk kan dus helpen het vraagoverschot naar bepaalde arbeidskrachten in West-Vlaanderen weg te werken.

- 2. Lonen in West-Vlaanderen zijn relatief hoger dan in Noord-Frankrijk

In de bestaande literatuur over grensarbeid stelt men vast dat de lonen in België in het begin van de jaren '90 hoger lagen dan in Frankrijk. Dit is vooral het geval voor de arbeiders, waartoe de meeste grensarbeiders woonachtig in Frankrijk en werkend in West-Vlaanderen, behoren.(6)

Figuur 2 toont een evolutie sinds 1970 van het brutoloon per werknemer in de private sector in Frankrijk en in België. Om de gegevens vergelijkbaar te maken werden ze uitgedrukt in \$ koopkrachtpariteit. Uit deze figuur blijkt inderdaad dat de brutolonen momenteel hoger liggen in België dan in Frankrijk. In 1970 was dit nog niet het geval. Toen lag het brutoloon in Frankrijk nog hoger dan in België. Het verschil was echter miniem. Uiteraard spelen ook andere elementen (onder andere kinderbijslag) een rol.

BRON : OESO, Economic Outlook, diskettes + eigen berekeningen

De vraag kan nu gesteld worden waarom er nog personen die in West-Vlaanderen wonen, gaan werken in Frankrijk. Eerder zagen we dat het vooral mensen ouder dan 40 jaar waren die nog naar Frankrijk gingen om te werken. Deze personen hebben meestal al een zekere anciënniteit en een bepaalde positie in hun onderneming in Frankrijk verworven, waardoor het voor hen toch nog voordeliger is om over de grens te gaan werken. Voor jonge mensen, die nog werk moeten zoeken, zal het niet alleen gemakkelijker zijn (wegens de lagere werkloosheidsgraad), maar ook nog financieel voordeliger om niet in Frankrijk maar in West-Vlaanderen te werken.

- 3. Andere factoren

Andere factoren zoals verschillen in sociale wetgeving (bijvoorbeeld arbeidsduur), fiscaliteit en kosten van levensonderhoud kunnen meespelen ter verklaring van de grensarbeid tussen Frankrijk en West-Vlaanderen. De lagere sociale bijdragen en hogere directe belastingen in België bevoordelen immers personen die wonen in de grensstreek van Frankrijk en werken in de grensstreek van West-Vlaanderen. Ook de relatieve toename van de levensduurte (7) in België kan een motief zijn om in Frankrijk te blijven wonen (en te consumeren) en in West-Vlaanderen te komen werken.

7. Besluit

Als we de evolutie van de grensarbeid over een lange periode bekijken, kunnen we concluderen dat de grensarbeid van West-Vlaanderen naar Frankrijk eigenlijk tot stilstand gekomen is en lijkt uit te doven. De oudere grensarbeiders gaan op pensioen en jongeren, woonachtig in West-Vlaanderen, verrichten geen grensarbeid meer aangezien ze momenteel gemakkelijker werk vinden in hun eigen regio dan in Frankrijk. Omgekeerd komen de jongste jaren meer en meer inwoners uit de grensstreek van Frankrijk naar West-Vlaanderen om er te werken. Hun aantal lag in 1997 op circa 2.100. De belangrijkste reden voor dit fenomeen is de veel gunstiger arbeidsmarktprestatie van West-Vlaanderen in vergelijking met Noord-Frankrijk.

Hoewel de Europese eenmaking het vrije verkeer tussen landen en

de openheid van de arbeidsmarkten verder bevordert en dus een stimulans zou kunnen zijn voor personen om “grensarbeid” te verrichten, lijkt grensarbeid eerder tot stand te komen door het bestaan van verschillen tussen landen op gebied van werkloosheid, loonniveau en fiscaliteit. Zodra die verschillen wegvallen, lijken ook de motieven om grensarbeid te verrichten te verdwijnen. In feite moet het begrip “grensarbeid” verdwijnen en ontstaan “werkgebieden” (travel to work areas) die staatsgrenzen als niet-relevant incorporeren.

Noten:

- (1) Verordening nr. 36/63/EEG.
- (2) Recent heeft de Belgische minister van Financiën, Jean-Jacques Viseur, de belastingadministratie de opdracht gegeven zich neer te leggen bij een arrest van het Hof van Cassatie dat zegt dat de fiscus de Belgische grensarbeider niet automatisch in België mag belasten. De betrokkene mag zelf kiezen in welk land hij belastingen betaalt. Aangezien de belastingen in Frankrijk lager liggen, zullen de meeste grensarbeiders kiezen voor de Franse belastingen (*De Standaard*, 22 oktober 1998).
- (3) Het RIZIV telt echter niet alle grensarbeiders, onder andere door laattijdige indiening van de bijdragebon. Bovendien worden door het RIZIV enkel die grensarbeiders geteld die op 30 juni in het bedrijf werkzaam zijn. Grensarbeiders die bijvoorbeeld enkel werken in de winterperiode, om seizoenschommelingen op te vangen, worden door het RIZIV niet geteld. Uit de jaarlijkse enquête van de GOM - West-Vlaanderen naar de industriële werkgelegenheid in West-Vlaanderen op 31 december blijkt dat de grensarbeid in een aantal West-Vlaamse arrondissementen systematisch groter is dan wat uit de gegevens van het RIZIV naar voren komt. Voor 1997 is dit het geval voor de arrondissementen Diksmuide, Roeselare, Tielt en Veurne. Bovendien beperkt de GOM-enquête zich tot de industriële bedrijven met minstens vijf werknemers, terwijl de gegevens van het RIZIV alle sectoren omvatten. In het arrondissement Veurne bijvoorbeeld telde het RIZIV op 30 juni 1997 slechts 25 grensarbeiders, werkzaam in Frankrijk; uit de industriële enquête van de GOM - West-Vlaanderen naar de werkgelegenheid op 31 december 1997 bleek dat er in de ondernemingen die geantwoord hebben op de enquête, 129 grensarbeiders, met woonplaats in Frankrijk, werkzaam waren in het arrondissement Veurne.
- (4) Uit de Volkstelling van 1970 blijkt dat toen 62 % van alle grensarbeiders in de textielsector werkte.
- (5) Aangezien het doel van dit artikel een bespreking is van de recente evolutie van de grensarbeid, beperken we ons in deze paragraaf tot een beknopte

bespreking van de geschiedenis van de grensarbeid om in een volgende paragraaf meer in detail in te gaan op de huidige verklaringen voor het bestaan van grensarbeid.

- (6) Van Gheluwe, J.L., 1994, 'Habiter dans le Nord - Pas-de-Calais et travailler en Belgique', *INSEE - Profils de l'économie Nord - Pas-de-Calais*, n° 5, p. 21-30.
- (7) De koopkrachtpariteit tussen de BEF en de FF bedroeg begin jaren '60: 1 FF = 10 BEF. In 1995 bedroeg deze pariteit 1 FF = 5,7 BEF. De BEF is dus relatief duurder geworden.

Bibliografie:

- DE FALLEUR, M., VANDEVILLE, V., VANGHELUWE, J.L., 1994, 'Les flux frontaliers de main-d'oeuvre', in *Cahiers Économiques de Bruxelles*, n° 144, p. 477-505.
- DRI, M., HENNEBERT, P., 1996, 'Frontaliers ou non-résidents, ces nordistes qui travaillent en Belgique', in *INSEE - Profils de l'économie Nord-Pas-de-Calais*, n° 39, p. 27-32.
- LENTACKER, F., 1975, 'De teruggang van de grensarbeid', in *West-Vlaanderen Werket*, n° 3, pp. 139-141.
- MERLEN, R., 1994, '1982-1990: Érosion de la puissance économique du Nord-Pas-de-Calais', in *INSEE - Profils de l'économie Nord-Pas-de-Calais*, n° 2, pp. 9-14.
- THEYS, J., 1969, 'Een Analyse van de Westvlaamse grensarbeid in Noord-Frankrijk', Westvlaams Economisch Studiebureau.
- THEYS J., 1988, 'De evolutie van de grensarbeid tussen West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk in de 20ste eeuw', in *De Franse Nederlanden*, pp. 89-104.
- THEYS, J., 1991, 'Grensoverschrijdende samenwerking en de positie van Rijsel en Kortrijk, twee aantrekkingspolen in een economisch ontgrensd gebied', in *De Franse Nederlanden*, pp. 188-202.
- VAN GHELUWE, J.L., 1994, 'Habiter dans le Nord-Pas-de-Calais et travailler en Belgique', in *INSEE - Profils de l'économie Nord-Pas-de-Calais*, n° 5, pp. 21-30.

Résumé:

Le travail frontalier entre la Flandre occidentale et la France

Est travailleur frontalier, et non pas immigré, qui exerce son activité salariée dans la zone frontalière d'un État membre et habite dans la zone frontalière d'un autre. Pour la Belgique et la France cette zone frontalière est fixée à vingt kilomètres de part et d'autre de la frontière.

Les accords franco-belges stipulent que le frontalier paye ses impôts dans le pays où il habite. Par contre s'il habite au-delà de la zone de 20 kilomètres, il les paye dans la zone où il travaille. Les contributions directes étant plus lourdes en Belgique, le système avantage les non-frontaliers belges et pénalise les non-frontaliers français. Les cotisations sociales, plus lourdes en France, sont toujours payées dans le pays où l'on travaille.

L'évolution du travail frontalier entre la Flandre-Occidentale et la France entre 1975 et 1997 montre une inversion des flux. De 4.000, les frontaliers belges passent à 1.046; de 250, les frontaliers français passent à 2.043. Signalons que nombre de «frontaliers» belges sont en fait des Français domiciliés en Belgique qui continuent à travailler en France.

Les frontaliers français sont beaucoup plus jeunes que leurs homologues belges. L'attraction du nord de la France sur les jeunes Flamands occidentaux a complètement disparu.

Les frontaliers sont essentiellement des hommes; la plupart, employés dans le textile, la métallurgie et l'alimentation, ont un statut d'ouvrier peu qualifié, le phénomène étant plus marqué pour les frontaliers employés en France.

Au milieu du XIXe siècle, le chômage a amené beaucoup de Flamands occidentaux à émigrer puis à navetter en France, attirés par de meilleurs salaires et des horaires plus courts.

Mais après la Seconde Guerre mondiale, l'affaiblissement industriel du nord de la France, les dévaluations successives du franc français et l'expansion de l'économie ouest-flamande a tari le travail frontalier belge: en 1961, on comptait 16.000 frontaliers belges, en 1970 5.000 et en 1981 2.400.

L'accroissement du flux frontalier français s'explique par la faiblesse du chômage flamand (5,3 %) et la recrudescence du chômage français (15,3 dans la région, 11,2 en France), plus marquée encore pour les jeunes (10,2% en Flandre, 33,3 % dans le Nord-Pas-de-Calais). La Flandre-Occidentale connaît une véritable pénurie de main-d'œuvre notamment de techniciens.

Les salaires flamands, surtout ouvriers, sont supérieurs aux salaires du nord de la France et l'écart augmente. Le maintien du travail frontalier belge ne s'explique que par les avantages acquis par des travailleurs plus âgés.

L'infériorité des retraites sociales et de la durée du travail en Belgique et celle des contributions directes en France, ainsi que la relative augmentation du coût de la vie en Belgique tendent à augmenter et à pérenniser le travail frontalier français tandis que le travail frontalier belge est en voie de disparition.

L'alignement dans le cadre de l'unification européenne devrait résorber le travail frontalier au profit de bassins d'emploi qui ignoreraient les frontières.

(Résumé par Jacques Fermaut)